

Første opponent

Inge Lise Pedersen, Københavns Universitet

Det er en meget venlig og imødekommende bog Randi Solheim har skrevet, sproget er letløbende og stort set fri for de prætentive formuleringer som så ofte præger doktorafhandlinger. Det bør forfatteren roses for.

Hun skal også roses for sin skønsomhed i forholdet til den videnskabelige tradition, hun skriver sig ind i. Randi Solheim hører ikke til dem der holder sig selv oppe ved at trykke andre ned. Der er meget lidt skarp kritik i bogen, om nogen overhovedet. Den ubrugelige del af traditionen forbigås i tavshed.

Den hermeneutisk prægede tilgang med dertil hørende indkredsede fremstillingsmåde fører til en del gentagelser. Ideelt set skulle det hver gang være forbundet med en dybere indsigt, men det er desværre ikke altid tilfældet. Man kan derfor savne en tydeligere pointering af de indsigter der skrives frem. Doktorandens offentlige forelæsning i forbindelse med disputatsen (Solheim 2006) demonstrerede at hun absolut magter dette, og også magter at koble det med sammenfatninger der kan skabe overblik. Nogle af de mere generelle indvendinger man kunne have på disse punkter blev dermed imødegået på glimrende vis og vil af den grund ikke spille nogen stor rolle i den følgende gennemgang.

Temaet for Randi Solheims afhandling formulerer hun som talemålsændring og talemålsudvikling i et samfund der er præget af tilflytning og omfattende dialektkontakt, set i lyset af de sociale og kulturelle omvæltninger som fulgte overgangen fra jordbrugssamfund til industrisamfund.

Dette tema formuleres i tre overordnede problemstillinger:

1. Sprogudviklingen i Høyanger
2. Sprogbrugernes sproghistorie
3. Høyangersamfundet og Høyangermålet i dag

Afhandlingen er disponeret som en roligt fremadskridende beretning. Først skildres den historiske og sproglige baggrund, dernæst de teoretiske indfaldsvinkler samt den anvendte metode, og der redegøres for hvilket materiale afhandlingen er baseret på. Efter dette følger to kapitler om sproglige udviklingslinjer og sprogbrugere gennem fire generationer, og der rundes af med perspektiver, drøftelse og opsummering, foruden den obligatoriske litteraturliste og en række bilag.

Hvis man skal afgøre hvor tyngdepunktet ligger på baggrund af længden af de enkelte kapitler, står det klart at det er de sproglige udviklingslinjer og skildringen af sprogbrugere gennem fire generationer der tildeles flest sider og dermed størst vægt i fremstillingen. Sprogbrugerne vil spille hovedrollen i denne behandling, hvis indhold bl.a. er bestemt af den aftalte arbejdsdeling mellem de to opponenter. Som afrunding vil jeg sammenligne Høyanger med en jævnaldrende ny by i Danmark og kort diskutere samspillet mellem lokalsamfund og sprogbruger.

Teori og metode

Forfatteren er velorienteret inden for den relevante teori og ajour med den nyeste forskning inden for området, og det gælder både sociolingvistik og antropologi – som spiller en større rolle i afhandlingen end sociologi, i konsekvens af at det er sprogbrugerne der er i fokus mere end sprogsamfundet. Sprogsamfundet ses i sprogbrugerens perspektiv, og sprogudviklingen sættes snarere ind i en antropologisk ramme end i en sociologisk.

Dette valg afspejles imidlertid ikke klart i metoden. Det primære materiale for afhandlingen udgøres af de 50 interview som Randi Solheim har indsamlet, fordelt på 3 generationer og forskellige erhvervstyper, og med balance mellem kønnene inden for den enkelte aldersgruppe.

Typisk ville man så i en sociolingvistisk undersøgelse foretage en kvantitativ analyse og sammenligne de tre generationers sprogbrug. Men allerede her (s.142) viser det sig at Høyanger ikke er et typisk sprogsamfund, og derfor heller ikke kan beskrives på den vante måde:

Då eg hadde gjennomført intervju, blei det likevel klart at det blant informantane frå generasjon II fanst så stor individuell og sosial variasjon at talemålet deira rett og slett ikkje kunne jamførast med yngre mål gjennom kvantitativ datahandsaming. Dei same variablane var ikkje eingong aktuelle frå person til person, og med eit såpass lite materiale ville enkeltindivid komme til å gjere store utslag og skape svært sprikande resultat (s. 142).

Det får ganske store konsekvenser for afhandlingen, idet Randi Solheim afstår fra at analysere materialet fra generation II kvantitativt.

Det beskrives på glimrende vis hvordan en traditionel kvantitativ sociolingvistisk analyse ville komme til kort på en række punkter, bl.a. fordi det er problematisk hvilke varianter der bør regnes som traditionelle, lokale markører (s. 129), og fordi det nærmeste man i flere tilfælde kunne komme ville være en kategorisering af træk som østnorske og vestnorske, evt. med underafdelingerne (standard)østnorsk og østkant oslokk på den ene side og sognemål og mere generelt vestnorsk på den anden. Og det intrikate samspil mellem fx østnorsk accentuation og vestnorsk morfologi og omvendt, ville ikke blive skildret klart med traditionelle kvantitative metoder.

Selve argumentationen (s. 150) for at afstå fra kvantitativ behandling holder imidlertid ikke. Det er også i en kvantitativ analyse muligt at tage hensyn til fx at en bestemt diftong næsten udelukkende forekommer i et bestemt ord (in casu diftongen i stednavnet Høyanger der udtales med en traditionel variant som er forsvundet i de fleste andre ord). Kvantitative sociolingvister er ikke *så* bevidstløse og mekaniske som vi her gøres til.

Samspillet mellem feltarbejdsmetode og materiale

Generation II er på sæt og vis den vigtigste generation i undersøgelsen, fordi talerne fra denne generation demonstrerer hvor kompleks situationen var i Høyanger. Men materialet til at beskrive denne generations sprogbrug er mere sammensat end almindeligt i sociolingvistiske undersøgelser, idet det ud over de interview Randi Solheim selv har foretaget med repræsentanter for generation II–IV, består af ældre materiale fra generation I–III. Det er altså en undersøgelse i virkelig tid – og i virkelig lang tid.

I tilfældet Høyanger har man adgang til et materiale som er indsamlet mens nogle af ændringerne skete, vi er ikke overladt til at drage slutninger ud fra den nutidige sprogtilstand. Problemet er imidlertid at det ikke var ændringer man var optaget af, og slet ikke individuel variation, men det kollektive idealiserede sprogsystem i den “oprindelige” skikkelse. Det gamle materiale i Høyanger blev indsamlet efter traditionelle dialektologiske metoder, med brug af spørgelister med fokus på enkeltord, på rapporteret sprogbrug snarere end faktisk sprogbrug, og først og fremmest på sprog, ikke på sprogbrug og sprogbrugere. Hankønsord er således optegnet efter én informant, hunkønsord efter en anden; optegnelsen skildrer derfor ikke informanternes genussystem (s. 349). Problemerne med at benytte et sådant materiale belyses fortrinligt, bl.a. ved at inddrage de båndoptagelser der findes fra 1975, som også rummer eksempler på faktisk sprogbrug og desuden giver et indtryk af hvordan udspørgningen foregik (s. 156f).

Undersøgelsen er på dette punkt et godt eksempel på at i og med at materialet ikke foreligger, men forskeren selv må skabe det, er materialeindsamlingen med til at afgøre hvad man overhovedet kan beskrive. Feltarbejdet er medbestemmende for resultatet. Det fremgår således tydeligt at hvis man ved materialeindsamlingen udelukkende fokuserer på idealiserede sprogsystemer (jf. s. 155), er det vanskeligt at bruge det indsamlede materiale til at skildre dynamikken i det pågældende sprogsamfund.

Randi Solheim skal som allerede antydnet have ros for den skønsomhed hun lægger for dagen i sin karakteristik af dialektologiske metoder. De stærke og svage sider skildres afbalanceret. Hun falder ikke for at skyde det hele ned, uden hensyn til den kontekst disse undersøgelser fandt sted i, og Amund B. Larsen fremhæves med rette som en forsker der tidligt havde blik for en sociologisk vinkling. Jeg vil blot tilføje at det også er vigtigt at tage de teknologiske forskelle i betragtning. De gamle havde fx ingen mulighed for at “fryse” sprogbrugen ved at lave lydoptagelser. De havde kun skriveblokken som hjælpemiddel til at fastholde deres høreindtryk.

Den allerførste dialektolog i egentlig forstand i Danmark, Kristen Jensen Lyngby, som indsamlede et stort jysk dialektmateriale i 1850-årene, skriver i fortalen til sin sønderjyske sproglære:

Man kan erhverve stoffet ved iagttagelse; under omgang med almuen lægger man mærke til bogstavlydene, ordbøjningen, ordforrådet og talemåder....iagttagelsen er sikkrere; for så vidt man ikke vil få noget at høre, der aldrig bruges; exemplerne, som man derved får i hænde, ville fremtræde med en vis friskhed, livlighed og naturlighed; thi de ere aldrig lavede, men anvendte ved given lejlighed. Men iagttagelsens vej er langsom, og den fører ikke vidt, når man ikke år igennem opholder sig på stedet (Lyngby 1858: V–VI).

Gennem iagttagelse får man altså oplysninger om hvad de dialekttalende *faktisk* siger (og dermed om den variation der evt. forekommer i deres sprog), og ikke hvad de evt. *kunne* sige (men muligvis aldrig gør), eller hvad de *tror* de siger. Derfor vil han også helst bo hos “så fattige folk som muligt, for der lever man mere sammenknebet og får altså mere lejlighed til omgang med folkene og derved til umiddelbar iagttagelse af sproget, hvilket egentlig er den bedste kilde” (Bjerrum 1939: 47). Lyngby har altså en mere antropologisk tilgang.

Men ak: der er dels en tidsfaktor, dels er der ord eller bøjningsformer som man måske tilfældigvis aldrig ville få at høre. Så hans virkelige feltarbejde var anderledes. Han efterlyser fx i et brev “en elev fra höjskolen [dvs. folkehöjskolen i Rödning ILP] eller en bondefödt seminarist, hos dem kunde jeg da få verberne böjede” (Bjerrum 1939: 47).

I den foreliggende undersögelse er det et problem med det gamle materiale at “informantane ikkje står fram som språklege individ med ei relevant historie” (s. 157). På det punkt kunne man også kritisere Randi Solheims eget feltarbejde. De nye interview er også relativt korte, typisk mellem en halv og en hel time. I betragtning af at undersögelsen fokuserer så meget på den enkelte sprogbruger og hans/hendes sproglige strategier, sprogholdninger, sprogets forhold til identitetsdannelsen osv., er det korte interview. Man kan have sine alvorlige tvivl om de er lange og dybtgående nok, og om Randi Solheim kender nok til informanterne til at foretage de tolkninger der gøres.

Et mere antropologisk præget feltarbejde ville have givet fastere grund under födderne, fx med hensyn til hvilken rolle sproget spiller for den enkelte informants sociale identitet.

Præsentation af sprogudviklingen i Høyanger gennem tre generationer

Hvordan skaber man oversigt over sprogudviklingen, når man mener at måtte afholde sig fra en kvantitativ beskrivelse? Randi Solheim vælger en dobbelt strategi. Dels tegner hun en udviklingslinje for udvalgte sprogræk, dels præsenterer hun en

række enkeltpersoner i sproglig profil. Begge dele er en slags prototypebeskrivelse (uden at denne betegnelse anvendes).

De sproglige udviklingslinjer præsenteres først, i form af skemaer over hvilke varianter af udvalgte træk der bruges af generation I–III iflg. det tidligere indsamlede materiale, suppleret med forfatterens eget materiale. Generation II fremstår her som speciel ved at have meget større variationsbredde end generation I og III. Imidlertid er der større variation også hos de yngre generationer end det gamle materiale fortæller, og skemaerne følges derfor op med en angivelse af den procentvise forekomst af hhv. standardvarianterne og de traditionelle varianter i generation III og IV baseret på Solheims egne optagelser (fx s. 172 og 174 om diftongrealiseringerne).

Solheim har i den forbindelse en kort diskussion af hvad fonemsammenfald vil sige i relation til individuelle sprogbrugere (s. 171). Set ud fra en dansk strukturalistisk tradition er det lidt overraskende at hun ikke regner det for egentligt sammenfald, når realiseringen varierer. Det er muligt der er tale om flere konkurrerende systemer, men rent principielt kan det næppe udelukkes, at der også hos den enkelte sprogbruger kan være tale om forskellige realiseringer af samme fonem.

Til beskrivelse af variantfordelingen har Solheim fra sit eget materiale udvalgt nogle testord for en række fonologiske og morfofonologiske træk:

- Diftongrealisering – /ei/ og /øy/
- Monoftongering af diftonger
- Assimilering af konsonantforbindelse /ld/, /nd/ og /ng/
- Præsens af stærke og svage verber

Dertil slutter sig redegørelsen for forekomsten af forskellige former af udvalgte leksemer der kan variere mellem standardnære og lokale former (vært/vore, noen/noken, mye/mykje m.fl. s. 230f).

Disse træk er valgt ud fra ældre beskrivelser og forfatterens forhåndsviden. De fungerer som sociolingvistiske markører, og gennemgangen viser at de er velvalgte som sociolingvistisk repræsentative, og at de er velegnede til at skelne mellem en lokal og en mere standardpræget sprogbrug, og mellem en mere eller mindre fokuseret norm.

Der er ikke i alle tilfælde klare forskelle mellem varianternes gennemsnitstal, og præsentationsmåden betyder at vi ikke får noget mål på spredningen, og vi får af gode grunde heller ikke at vide hvilke forskelle der er signifikante. Som gammel kvantitativist sidder man derfor tilbage og er lidt utryk ved om der nu er givet et generelt billede af den nutidige sprogtilstand, som kan bruges som baggrund for de enkeltpersoner der portrætteres, og om de valgte træk, de valgte testord og de valgte informanter er repræsentative.

Det er principielt umuligt at svare på dette spørgsmål når undersøgelsen i øvrigt er kvalitativt anlagt. For hvordan generaliseres der ud fra kvalitative undersøgelser? Men rent pædagogisk er metoden velvalgt, og forfatteren demonstrerer igennem

afhandlingen et så godt kendskab til sprogforholdene i Høyanger at man fæster lid til at netop de valgte sprogræk kan vise udviklingen i store linjer. Disse skitseres (s. 236–242) i form af en karakteristik af generation I og II sammenlignet med dagens sprogsituation. Indbygget i denne skildring er også en sammenligning mellem gammelt og nyt materiale fra generation III, som viser at forskellige typer variabler har udviklet sig forskelligt: der hvor de standardnære varianter dominerede det nyetablerede høyangermål er der kun lille variation i dag, men der er langt større variation i de tilfælde hvor traditionelle lokale varianter var dominerende i 1970'erne. Der er altså siden 1970'erne sket en gradvis eliminering af traditionelle former som har gjort høyangerdialekten mindre særpræget (s. 242), og det konkluderes i forlængelse heraf at dagens høyangerdialekt ikke kan kaldes et egentligt bymål, da de sprogræk der karakteriserer den også findes i andre byer. Snarere end særlige høyangertræk er der tale om bymålstræk i almindelighed.

Præsentation af sprogbrugernes sproghistorie

Inddelingen i fire perioder og generationer er et godt greb, der giver et fint overblik over en ellers kompleks sproghistorie set i sprogbrugerperspektiv.

Det tidsrum der skildres strækker sig over næsten 100 år, fra 1915 til nutiden, og det inddeles i fire perioder, personificeret ved fire generationer. Del fem indledes med en fyldig redegørelse for generationsbegrebet (s. 259 f), og dernæst udpeges fire centrale områder som har medvirket til at forme de generationsbestemte fællesskaber og den kollektive bevidsthed, generationens mentalitet: forholdet til stedet, arbejde og uddannelse, sociale relationer og individuel og kollektiv identitet.

Disse indfaldsvinkler samles i kapitlet om identiteter og generationsbevidsthed til en karakteristik af de fire omhandlede generationer i Høyanger.

De fire generationer er indfældede i en bestemt og kendt historisk udvikling, som i de nordiske lande kan skildres skematisk på følgende måde:

Gen	I	II	III	IV
Samf.	bygdesamfund m. primærnæringer	industrisamfund klassesamfund	industrisamfund velfærdsstat	overgang til postindustrialisme
Horisont	bygden	lokalområdet	nationen	internationale samfund
Sprog	dialekter	sociolekter	standardisering	internationalisering
Soc. opdeling	stand	social klasse	kultur	livsstil

Tabel 1. Sprogudvikling i Høyanger gennem fire generationer

Generation I står med (mindst) det ene ben i det traditionelle bygdesamfund, domineret af primærnæringer, mens generation II fra 1920'erne er vokset op i en industriby i klassekampens tid. Generation III fra 1950–60'erne repræsenterer det etablerede industrisamfund med en overbygget velfærdsstat, og generation IV repræsen-

terer det senmoderne samfund med postindustrielle træk.

Disse 4 generationers samfund har forskellig horisont: Gen. I er et snævert lokalsamfund hvor landlige kvaliteter vurderes højest, mens rammerne i gen. II udvides til et videre lokalsamfund hvor byer får større betydning og prestige. Gen. III er et samfund hvor nationen spiller en større rolle, fordi velfærden i høj grad organiseres nationalt. Velfærden er et statsanliggende, og der foregår en vis centralisering (om end mindre i Norge end mange andre steder), og i gen. IV griber internationaliseringen, ja globaliseringen, ind i lokalsamfundene, i og med at der sker en større international arbejdsdeling som også får konsekvenser for industrien i Høyanger.

Det interessante er at de typer sprogbrug der i de fleste lande svarer til disse horisonter ikke sætter sig igennem på samme måde i Norge. I Danmark og Sverige vil gen. I være dialekttalere, gen. II typisk tale et socialt opdelt bysprog, en sociolekt, i gen. III vil talesproget være meget standardiseret, mens gen. IV også vil være præget af internationalisering.

Denne form for samspil mellem sprog, sprogholdninger og samfundsudvikling genfindes ikke uden videre i Norge. Specielt generation III passer ikke ind i billedet. Hvorfor sætter en centraliserende nationalstat sig ikke stærkere igennem sprogligt?

En del af forklaringen kunne være at det nationale er det lokale i Norge, i og med at dialekterne ses som repræsentanter for den nationale kontinuitet. Skolelovens bestemmelse om at læreren skal tilpasse sit sprog til elevens, kan opfattes som udtryk for det samme, idet det betyder at et af standardiseringens vigtigste redskaber i andre lande, skolen, ikke har samme funktion i Norge over for de traditionelle dialekter (men vel nok over for samisk og byernes sociolekter).

Hvis vi ser på hvad der udgør de afgørende sociale opdelinger i de fire generationer, så tager generation I afsæt i et standssamfund, i Norge først og fremmest præget af modsætningen mellem bønder og embedsmænd, som til en vis grad falder sammen med forskellen mellem land og by, og mellem norsk dialektalt og dansk(præget) talesprog. Generation II er præget af en økonomisk klasseopdeling, med livsform som et medierende begreb, repræsenterende den kulturelle formning af klassen, generation III mest af kulturforskelle, og generation IV af livsstilsforskelle, som ikke nødvendigvis er permanente. Forskelle inden for klasserne er ved at blive vigtigere end de gamle klasseforskelle, og intraindividuel variation spiller en stigende rolle.

I løbet af de sidste tre generationer sker der tilsyneladende en bevægelse fra rene sociale, ofte livslange, forskelle via kulturforskelle til mere foranderlige stilforskelle.

Portræt af de enkelte generationer

Den første generation består af de allerførste indbyggere i det nye industrisamfund efter industrialiseringen omkring 1916, og den skildres under overskriften "Brot med det tradisjonelle". Randi Solheim har ikke førstehåndsmateriale fra denne gene-

ration og bygger sin skildring bl.a. på Lars Vassendens notater fra 1956 samt bemærkninger fra generation II. Det omtalte brud ligger i mødet mellem de 120 indbyggere som boede i Høyangsfjorden før industrialiseringen og så alle de mange tilflyttere. Første generations sprog beskrives af Vassenden som “ein heterogen masse av ei stor mengd ulike dialektar, og alle tek det for ein naturleg ting at stoda er slik” (s. 272). Afslibningen og tilpasningen begyndte formentlig hurtigt, men fungerede i første omgang snarest som en situationsafhængig variation, og kan slet ikke siges i denne generation at være nået så langt, at man kan tale om et ensartet sprogsystem eller en ensartet sprognorm. Det svarer til at denne første generation heller ikke socialt eller mentalt blev homogeniseret. Man bliver ikke med et slag industriarbejder, selv om man forlader landbruget og begynder at arbejde i en fabriksdal. Arbejdsstyrken har i de første år været meget sammensat af tilvandrede arbejdere af meget forskellig slags og (måske for flertallets vedkommende?) folk der hidtil havde arbejdet i landbruget. Blandt arbejderne har der været både hvad man kan kalde respektable arbejdere og hvad der på dansk kaldes sjovere (rallare), et omvandrede sjak af arbejdere. De har indbyrdes haft temmelig forskellige normer, men begge adskilt sig fra bønderne – og dertil kommer så de ligeledes tilvandrede middelklassefamilier. Det er ikke kun sprogligt en sammenbragt befolkning.

Med generation II kommer vi til førstehåndsmaterialet, og dermed har Randi Solheim mere fast grund under fødderne og behøver ikke at holde sig til formodninger. Billedet af denne generation er et opdelt samfund med store sociale forskelle, siger hun, og sprogligt karakteriseres den som kaotisk og præget af mangfoldighed og variation. Stilistisk skurrer disse betegnelser lidt i ørerne. Er mangfoldighed og variation det samme som kaos? Kan der ikke være orden i mangfoldigheden og variationen? Lidt længere fremme peges der på at det mest karakteristiske ved generation II's talesprog er de store forskelle mellem enkeltindivider:

Ein del av språkbrukarane frå denne generasjonen har eit talemål som framleis er sterkt prega av eigen og/eller foreldra sin geografiske og sosiale bakgrunn, av eige yrke, personleg nettverk, miljø og omgangsformer. Resten av informantane frå denne generasjonen har – i ulik grad og på ulike måtar – tilpassa seg den meir einsarta høyangerdialekten som seinare fann fokus i tettstaden (s. 275).

Prototypiske sprogbrugere i generation II – og bærere af tre grundlæggende livsformer

De tre sprogbrugerportrætter fra generation II er valgt fordi de repræsenterer forskellige sprogstrategier (s. 277). Det falder imidlertid umiddelbart i øjnene at de samtidig er bærere af de tre grundlæggende livsformer i Thomas Højrup's forstand (jf s. 264f og Højrup 1983).

Peder var landmand i en årrække, drev familiens gård, men blev senere industriarbejder. Han er en typisk repræsentant for den selvstændiges livsform i den rurale

udgave og bærer af lokal historie og lokalt talesprog, men ikke upåvirket af den sproglige udvikling. Han har en del markerede traditionelle træk, men de bruges ikke konsekvent; han veksler således mellem *ao* og *å*. De mange traditionelle træk er dog så markerede at de giver en helt særegen karakter og et markeret sognepræg, mens det yngre høyangermålet, som mangler disse træk, af mange ikke anses for at være et rigtigt sognemål .

Peder ønsker direkte at hans sprog skal fortælle om hans lokale rødder, fordi han er efterkommer af de oprindelige indbyggere på stedet. Han har høj sproglig bevidsthed, og er negativ over for sprogblending og brugen af østnorske træk. Han standardiserer i visse situationer, men er egentlig irriteret over at han gør det.

Finn repræsenterer lønarbejderlivsformen. Han er vokset op i en arbejderfamilie i Høyanger. Faderen var fra nabobygden, moderen kom dertil fra Oslo som ung pige, da hendes far fik arbejde i Høyanger. Finn har udpræget blandingsdialekt med variation mellem østnorske og vestnorske træk, og han omtaler det selv som en blanding. Han har haft bokmål som skolesprog pga moderen, som også er grunden til at han har så standardnært et sprog.

Finn har svært ved at karakterisere høyangerdialekten, det er en rummelig norm med plads til stor variation og hans eget talesprog er aldrig blevet opfattet som markeret. Han veksler fx mellem *ikke* og *ikkje*, med *ikkje* som den dominerende form. Han har en overvægt af østnorske bøjningsendelser. Variation, kompromisformer og dialektblanding er karakteristisk for Finns sprog. Han har enkelte syntaktiske træk som er ualmindelige på Vestlandet og virker som formelt standardsprog, fx “di faktiske forhold” (uden dobbelt bestemthed) og foranstillet possessiv som “min mor”, som er fremmed i vestnorsk kontekst.

Det østnorske talesprog gør sig fremdeles gældende med støtte i den statusposition det har haft både i hans opvækst og hans voksenliv. Og så har han haft et langt liv med politisk arbejde, bl.a. i arbejderbevægelsen, som har virket konsoliderende på de østnorske træk. Lokale sproglige markører, både traditionelle og moderne, er stort set fraværende i hans sprog. Han er oplært i riksmål og bruger bokmål, men mener nynorsk passer bedst til høyangerdialekten.

Inga har middelklassebaggrund og repræsenterer en kvindelig pendant til karrierelivsformen, nemlig baglandskvinden. Hun har dels arbejdet i det offentlige dels været hjemmearbejdende, og hendes sprog har et gennemgående sydøstnorsk standardnært præg. Hun var også informant i 1975 og har ikke ændret sproget væsentligt siden.

Hun er et personificeret sprogligt yderpunkt over mod østnorsk standard, men oplever ikke selv sit talesprog som specielt, og hun har kun reflekteret lidt over det. Inga mener at talesprogets egenart er underordnet forholdet til hjembyen. Hendes talesprog reflekterer hendes egen baggrund i Høyanger, således er sproget med til at forme hendes lokale identitet, selv om man ud fra rene sproggeografiske kriterier ville knytte hende til helt andre steder. Hun illustrerer alternative bånd mellem sprog og hjemsted. Hendes sprog kan kaldes radikal standard, med a-endelser og brug af *ho* og *ei*. Disse træk kan ses som tilpasninger til den lokale dialekt.

Disse tre sprogprofiler fremtræder med klare indbyrdes forskelle og fungerer godt som pejlemærker, både i og mellem generationerne. De tre er samtidig eksempler på tre grundlæggende livsformer der er til stede samtidig i Høyanger, Inga i form af den kvindelige pendant til livsform III, baglandskvinden som støtter mandens karriere ved at sørge for at baglandet fungerer (jf Christensen 1987), men det fremgår mindre tydeligt end tilfældet er med Peder og Finn.

Generation III og IV

Fra generation III er valgt to repræsentanter, og det præciseres at de ikke er valgt ud fra sproglige kriterier, men som sociale typer.

Tore er blevet i Høyanger, mens *Mari* har studeret i Oslo et par år. Han arbejder ved Verket, mens hun er ansat i den offentlige administration, hans aktivitetsradius er mindre end hendes, og han er mere lokalt orienteret end hende og fremstår i højere grad end hun som en del af den specielle industribykultur. Begge har lokal baggrund, men mens Tores sprog har et moderne lokalt særpræg, er Maris sprog mere standardnært. Det svarer godt til at han er langt tættere integreret i hele arbejderkulturen omkring Verket, han betoner fx at han sætter pris på omgangsformen. Som offentligt ansat er Mari ikke så direkte afhængig af den lokale industri – men nok indirekte, idet den sikrer at der er liv i byen, hvad alle de skildrede sprogbrugere giver udtryk for.

Samtidig skal vi nok ikke undervurdere kønsforskellen (jf. s. 313) som her forstærkes i og med at den lokale fabrikkultur i udpræget grad er en maskulin kultur, dvs. alt andet lige må man forvente at mændene har tydeligere lokalpræg end kvinderne.

Til forskel fra generation II, ser de sproglige forskelle i denne generation ikke ud til at kunne relateres så tydeligt til hverken forældrebaggrund, erhverv eller livsform, og det forklares med henvisning til at det lokale talesprog i denne generation(s opvækst?) har fået en mere stabil norm. I stedet får den lokale oplevelse af stedet mere at sige (s. 314), og det er relationerne til den lokale industriarbejderkultur, der får betydning. De fysiske forhold får mindre at skulle have sagt og de kulturelle mere.

Denne argumentation kan jeg godt købe, og jeg er enig i at fx livsformanalysen er mere frugtbar i visse generationer end andre. Men jeg er mindre sikker på at det er knyttet så tæt op på udviklingen af en stabil norm i Høyanger. For mig at se er det et eksempel på en langt mere generel udvikling, som også kan genfindes i andre lokalsamfund med en helt anden historie.

De to unge repræsentanter for generation IV *Birgitte* og *Stein* hører alene ved deres valg af studieretning (erhvervsfaglig vs. almen) hjemme i to forskellige ungdomskulturer, om end uden helt klare skel. De kan imidlertid også, deres ungdom taget i betragtning, opfattes som yngre reproduktioner af Birgittes mere middelklasseprægede baggrund og Steins mere arbejderklasseprægede, forstærket af kønsforskellen som vil være tilbøjelig til at trække i samme retning (kort diskuteret s. 332).

Sprogbrugen i denne generation behandles relativt kortfattet, og der er flere spørgsmål end svar vedr. generation IV og dagens høyangermål.

Hvad er det særlige ved Høyanger som by?

I stedet for at beskæftig sig mere med dem vil jeg sammenligne Høyanger med en ny dansk by fra samme periode, for at se om det kan kaste nyt lys over sprogudviklingen i Høyanger.

Randi Solheim giver indledningsvis en oversigt over de forhold som har præget formningen af den nye dialekt, og i den afsluttende del drøftes Høyangers karakteristika som et ensidigt industrisamfund og dets ændring i en kontinuerlig moderniseringsproces, hvor samfundet stadig bærer elementer med sig fra de tidligere perioder. En bestandig byggen videre hvor de gamle byggesten ikke kasseres, men genbruges i nye sociale konstruktioner, hele tiden inden for rammen af det ensidige industrisamfund. Det betones at sprogudviklingen i Høyanger ikke blot er et eksempel på hvad der sker i en hurtigtvoksende by, men mere specifikt på hvad der sker når et moderne industrisamfund domineret af én eneste virksomhed vokser frem fra næsten ingenting, og mere antydningvis hvad der sker når dette samfund tvinges til omstilling på grund af de overordnede samfundsstrukturer.

Uden at indtage et pro-deterministisk standpunkt i synet på samfundsstruktur og sprogudvikling vil jeg sammenligne Høyanger med Grindsted, en dansk stationsby i Sydvestjylland der næsten samtidigt voksede eksplosivt. Det vil klart kunne vise at det der sker i Høyanger ikke er udtryk for en lovmæssighed i alle nye bysamfund af denne størrelse der vokser op i løbet af et tiår eller to i begyndelsen af 1900-tallet. Det er kun en særlig type bysamfund det gælder.

Byudviklingen i Høyanger og Grindsted

	Høyanger	Grindsted
1900	ca 100	ca 100
1910	124	
1920	953	ca 2000
1930	2218	ca 2500

Tabel 2. Indbyggertal i Høyanger og Grindsted. I 1913 fik Høyanger fast bådforbindelse, i 1914 blev Grindsted stationsby med togforbindelse, og i 1915 kom NACo (Norsk aluminiums Compagni) til Høyanger.

Begge byer ligger i et lidet urbaniseret område, og befolkningsudviklingen er nogenlunde den samme. Flertallet af tilflytterne til Grindsted kom fra Midt- og Vestjylland, men tidvis var byen også præget af omrejsende arbejdere, fx i forbindelsen med anlægget af jernbanen.

Hvad er så forskelligt? Først og fremmest erhvervsstrukturen. Grindsted er præget af en række mindre virksomheder, dvs. der var mange selvstændige og ret få arbejdere og ofte en tæt forbindelse mellem arbejdsgiver og ansat (Eriksen 1996: 111, 307). En stor del af indbyggerne var udprægede iværksættere; det var folk med

selvstændigt initiativ der flyttede til byen, mange af dem var præget af den entreprenørånd som historikere og antropologer har vist at Vestjylland har været så rigt på (Damgaard 1989).

Grindsted blev som andre stationsbyer administreret sammen med det landsogn den var en del af, modsat købstæderne der fra gammel tid havde særlige købstadforfatninger, og den var underlagt landkommunalloven af 1867, der ikke tog hensyn til de særlige forvaltningsmæssige og erhvervsmæssige forhold der var i stationsbyen, endside det behov for opbygning af infrastruktur der opstod.

Der var ikke nogen enkeltvirksomhed der organiserede den manglende infrastruktur, eller påtog sig sociale forpligtelser, som Verket gjorde i Høyanger. Og det var før velfærdsstatens tid. Løsningen var en organisering af civilsamfundet. Man dannede foreninger der tog sig af det nødvendige.

Socialstrukturen i stationsbyer som Grindsted: fra segregation til smeltedigel?

Er det et klassesamfund der vokser frem, eller snarest en klanstruktur der hersker i byer som Grindsted? Er de væsentligste modsætninger sociale eller kulturelle? Jeg tør ikke udtale mig for absolut på dette punkt, men det er klart at der voksede både en borger- og en arbejderkultur frem, som udfoldede sig i forskellige foreninger, og de stod begge i modsætning til den traditionelle omgivende landbokultur.

Den førende forening, Borgerforeningen, skabte en borgerlig definition af bylivet og stod i modsætning til de religiøse foreningsmiljøer på landet. De folk der sluttede op omkring den tilegnede sig bevidst en ny livsstil ved kulturelle lån og etablerede en ny måde at leve på i stationsbyen – og da de havde sat sig på magten lukkede de for nye medlemmer.

Det førte til modmobilisering, bl.a. i arbejderbevægelsen. Socialdemokratiet bekæmpede dels det landligt dominerede sogneråd, dels foreningerne symboliseret ved Borgerforeningen. Målet var at afskaffe det foreningsstyrede civile samfund for at få kommunen til at overtage så mange opgaver til fælles bedste som muligt.

Foreningerne tabte terræn omkring anden verdenskrig, men samtidig opstod nye loyale fællesskaber i 30'erne. De adskilte miljøer eller klikker overlevede i generationer trods nærheden og det deraf følgende store kendskab til hinandens liv i stationsbyen, dog har foreningerne i de senere perioder ikke været så altomfattende, de er blevet mere målrettede foreninger, ikke totale miljøer der kunne skabe massive gruppedannelser.

Den tydelige opdeling må heller ikke få os til at glemme at byen er mere end summen af delene, den gør noget ved sine indbyggere og de er fælles om at tage afstand til det omgivende land.

Hvilke forskelle er der mellem de to lokalsamfund i relation til sprogbrugerne?

De hastigt voksende stationsbyer var en slags socialt laboratorium og kan som en fortætning af det moderne projekt belyse sammenstødet mellem land og by.

Beboerne i stationsbyerne kom fra landet, dvs. deres bykultur var en nytillært kultur, tillært gennem acculturation ved at en gruppe bevidst eller ubevidst tilegnede sig en anden gruppes måde at leve på. De ville være urbane og efterlignede derfor konsekvent, ja overkonsekvent, livet i købstæderne i begge former, både som en borgerlig og en arbejderbykultur, fx i brugen af tiltaleformen *De* og titel + efternavn i omtale, i modsætning til det landlige *du* + fornavn. Både borger- og arbejderkulturen kolliderede med nogle af de værdinormer der fandtes i landbokulturens organisations- og omgangsformer.

De danske stationsbyer skildres generelt som forposter i den kulturelle urbaniseringsproces, der udbreder den urbane (især borgerlige) kultur til stadig større dele af befolkningen. Stationsbyudviklingen var en civiliseringsproces, hvor stationsbyerne udgjorde et mellemstadium mellem landet og de gamle købstæder.

Også i et mere konstruktivistisk perspektiv, må de forskellige sociologiske forhold i de to byer forventes at have indflydelse på sprogbugen.

En vigtig forskel er klassestrukturen. Begge samfund har klare klasseforskelle i de første generationer. Forskellen er at de selvstændige både talmæssigt og bevidsthedsmæssigt fylder mest i billedet i Grindsted, mens Høyanger både i egen og i naboernes opfattelse er en industriarbejderby. Hele billedet af konkurrerende lokale kulturer svarer til at vi ikke hører noget om at der opstår et nyt lokalsprog i Grindsted. Der sker ikke den samme ret hurtige koineisering som i Høyanger. Og der er ikke nogen bevidsthed om et grindstedsprog, kun om en vis variation mellem nogle der taler nivelleret sydvestjysk dialekt og nogle andre der taler et intenderet (omend ofte temmelig stærkt regionalt farvet) standardsprog. Alt dette i modsætning til Høyanger.

Høyangers særkende er at den er en ensidig industriby der vokser frem af næsten ingenting, og som er domineret af oprindelig én og kun én virksomhed, Verket.

Når første generations kaos og anden generations stærke opsplitning fører til tredje generations fælles norm, skyldes det at indbyggerne har fælles fodslag, idet arbejderne er den altdominerende gruppe, der sætter stilen både fonetisk og hvad angår omgangstone i kontrast til det omgivende land. Arbejderne var den centrale gruppe i konstruktionen af det nye stedbundne fællesskab og den nye industrikultur i Høyanger. Det var arbejderkulturen der dominerede og gav retning til sprogudviklingen. De folkelige østnorske former som *ha 'kke*, *vi 'kke* blev efterhånden regnet for karakteristiske for Høyangermålet generelt, og de personer i generation II der repræsenterer sproglige yderpunkter har stået ude på sidelinjen i forhold til arbejdermiljøet (s. 297).

Dertil kommer så forskelle i storsamfundet. Der er store forskelle på sprogsyn og sprognormer i de storsamfund de to byer er indlejret i, mellem et stærkt standardiserende og et svagt standardiserende sprogsamfund.

Afsluttende bemærkninger

Randi Solheim har skrevet en fascinerende skildring af Høyangers sproghistorie, set først og fremmest i et sprogbruger- og lokalhistorisk perspektiv. Jeg har ikke meget at lægge til den historie, men jeg har forsøgt at uddybe det lokalhistoriske perspektiv ved at tilføje en sammenligning med en jævnaldrende ny dansk by med en anden sociologisk profil, ud fra den opfattelse at selv om det lokale sociale liv ikke er en direkte og mekanisk følge af de sociale forhold betyder det heller ikke at der ikke er nogen forbindelse mellem de to. Hverken artikulationer eller konstruktioner af det lokale sker ud af det rene intet (jf. mange af diskussionerne om begrebet community i Day 2006).

Både Randi Solheim og historikeren Sidsel Eriksen, der har skrevet om Grindsted, er inde på at Thomas Højrup's begreb om livsformer kan være frugtbart til at forstå de kultursammenstød og til en vis grad de sproglige opdelinger som findes i de to samfund. Det er karakteristisk for livsformanalysen at den bygger på en sammenhæng mellem erhverv og måde at organisere sit liv på. Man kan dog konstatere at den enkelte ofte forsøger at fastholde sin oprindelige livsform på trods af forandringer i de livsbetingelser der var baggrunden for livsformen, fx ved at vedkommende flytter til en stationsby. Livsformsanalysen er bedre til at undersøge modstanden mod ændringer, end til at forklare hvordan byen påvirker og forandrer den enkeltes måde at leve på, og den fungerer bedst for (og er anvendt mest i) generation II.

Et tredje og mere overordnet perspektiv spiller en mindre rolle i afhandlingen og skal kun lige antydes her: indlejringen i den store historie og de samfundsændringer den rummer. Hvilken rolle spiller det for den enkeltes sprogbrug og dermed for den lokale sprogudvikling, at måden man lever på i stigende grad kan løsrives fra den snævre sociale sammenhæng og bliver til kulturforskelle, ja til mere eller mindre flygtige livsstilsforskelle? Man kunne også spørge: I hvor høj grad er generation IV's sprogbrug afhængig af den konkrete lokale historie?

Afhandlingen leverer kun antydninger af svar på dette spørgsmål, og det skal forfatteren ikke høre bebrejdelser for, i og med at hun har fortalt de første tre generationers sproghistorie så godt og levende som tilfældet er. Det har været spændende læsning.

Litteratur

- Bjerrum, Anders 1939. K. J. Lyngbys Breve om Sønderjylland. *Danske Studier* 1939: 43–65.
- Christensen, Lone Rahbek 1987. *Hver vore veje. Livsformer, familietyper og kvindeliv*. København. Damgaard, Ellen 1989. The far west of Denmark. *Ethnologica Scandinavica* Vol. 19: 107–127.
- Day, Graham 2006. *Community and Everyday Life*. London/New York: Routledge.
- Eriksen, Sidsel 1996. *Stationsbyens Samfund. Folk og foreninger i Grindsted 1880–1940*. Overgaard Bøger.
- Højrup, Thomas 1989. *Det glemte folk: livsformer og centraldirigering*. Hørsholm: Institut for Europæisk Folkelivsforskning, Statens Byggeforskningsinstitut.
- Lyngby, K.J. 1858. *Bidrag til en sønderjysk sproglære*. København: F.H. Eibe.
- Solheim, Randi 2006. "Språkbruk og språkhaldningar i Høyanger etter andre verdenskrigen. Eit sosiologvistisk særtilfelle eller eit lokalt døme på ein allmenn tendens?" *Målbryting* 8: 7–28.